

MESTERI ȘI ARHITECTI ROMÂNI ÎN TRECUT

DISCURS ROSTIT LA 5 IUNIE 1947
ÎN ȘEDINȚĂ PUBLICĂ SOLEMNĂ
SUB PREȘEDINȚIA DE ONOARE A M. S. REGELUI

DE

PETRE ANTONESCU

CU RĂSPUNSUL D-LUI

ALEX. LAPEDATU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ACADEMIA ROMÂNĂ

DISCURSURI DE RECEPȚIUNE

LXXXV

DISCURSURILE
LITERARI ȘI ARHITECȚI ROMÂNI ÎN TRECUT

DISCURS ROSTIT LA 5 IUNIE 1947
ÎN ȘEDINȚĂ PUBLICĂ SOLEMNĂ
SUB PREȘEDINȚIA DE ONOARE A M. S. REGELUI

DE

PETRE ANTONESCU

CU RĂSPUNSUL D-LUI

ALEX. LAPEDATU Library Cluj

EDITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1947

M. S. REGELE, luând loc la masa prezidențială, e salutat de d-l ANDREI RĂDULESCU, Președintele Academiei Române, cu următoarele cuvinte:

Sire,

Suntem foarte bucuroși că și anul acesta — cu toate că timpul vă este atât de prețios — ne faceți onoarea de a prezida una din ședințele sesiunii noastre generale, în care are loc recepțiunea colegului Petre Antonescu.

Vă mulțumim cu adânc respect și vă asigurăm de tot devotamentul.

Academia Română, creată în Aprilie 1866 n'a putut să-și înceapă activitatea decât la 1 August 1867. Ea împlinește anul acesta 80 de ani dela constituire, dată care fără altă sărbătorire de altfel greu de realizat astăzi, este deosebit de cinstită prin prezența Majestății Voastre.

Inființată în deosebi pentru cultura limbii și istoriei române, ea și-a mărit cadrul preocupărilor, prin legea sa organică din 1879 și prin modificarea statutelor din 1935, dorind să cuprindă diversele forme de cultură, într'un mod cât mai potrivit cu importanța și dezvoltarea lor.

Cu aceste năzuințe a primit în timpul din urmă și reprezentanți ai artelor.

În ședința de astăzi, Academia primește cu solemnitate pe cel dintâi arhitect, ales ca membru activ.

După muzică și pictură a dobândit și arhitectura locul său între membrii activi.

Tot cu același scop, Academia a creat Consiliul Național de Cercetări Științifice, menit să coordoneze activitatea științifică, în sensul larg al cuvântului, să deschidă orizonturi nouă

și să atragă în jurul său elementele pregătite și dornice de muncă. Grație ajutorului financiar al Onoratului Guvern — pentru care suntem recunoscători — această nouă formă de activitate a Academiei a putut să-și înceapă realizările.

În aceste 8 decenii Academia Română și-a împletit viața cu aceea a Statului și a Neamului, împărtășind atât suferințele cât și bucuriile. În tot acest timp a stat în fruntea culturii noastre, căutând să dea îndrumări, să încurajeze, să pună în adevărata lumină produsele alese ale poporului român în domeniul cultural; și aceasta atât în țară cât și peste hotare, unde a izbutit să aibă locul ei de onoare.

Ceea ce i-a înlesnit realizarea importanței sale misiuni a fost, în special, deplina independență de a se organiza și conduce, independență consacrată dela început și respectată cu sfințenie.

În al doilea rând, generozitatea multor suflete, între care se află bunicul și străbunicul Majestății Voastre, suflete pe care Academia le pomenește cu profundă pietate în fiecare an. Grație lor s'a format un patrimoniu, care ajută în bună parte mersul Instituțiunii noastre și care — mai vârtos — probează marea încredere în acest așezământ.

Dar — mai presus de acestea — Academia a avut totdeauna protecția deosebită a Auguștilor ei Președinți de Onoare, al căror exemplu îl urmează cu atâta statornicie și Majestatea Voastră.

Sire,

Ascensiunea Academiei n'a fost ușoară.

Pentru a-și îndeplini rolul a avut de luptat cu destule greutăți, și a fost expusă uneori criticilor, explicabile în special prin necunoașterea a ceea ce este această Instituțiune, a mijloacelor ei și a împrejurărilor străbătute.

Academia nu și-a schimbat însă drumul. Păstrând tradiția și apărându-și drepturile, dar ținând seamă de vremuri, de frământări și de prefaceri, ea s'a silit fără întrerupere să-și atîrge scopurile.

În cale-i stau încă mari greutateți. Sunt atâtea chestiuni, care așteaptă rezolvirea și înfăptuirea.

Să amintim, între altele, mărirea clădirii necesare pentru bibliotecă, plănuită de câteva decenii, precum și clădirea localurilor trebuincioase pentru expunerea diferitelor tezaure și pentru alte cerințe impuse de dezvoltarea Instituțiunii.

Să menționăm nevoile pentru valorificarea intensă a patrimoniului său material, în deosebi al celui rural, menit să fie un model de funcțiune socială în lumea satelor.

Ne gândim — apoi — la atâtea lucrări, care ar trebui să fie întocmite și să vadă mai curând lumina tiparului.

Să adăugăm necesitatea de a contribui mai mult la propășirea noastră culturală, precum și de a îndemna, încuraja și ajuta într'o măsură mai puternică pe intelectuali, mai cu seamă în timpurile noastre actuale.

Și sunt atâtea alte nevoi pentru ca Academia să-și îndeplinească în întregime rolul de focar de lumină — cum ați numit-o — și să aibă toată strălucirea ce i se cuvine și pe care i-o dorește orice bun român.

Oricât de mari ar fi însă greutatețile — și le încercăm în deosebi anul acesta — avem speranța că Înaltul sprijin al Majestății Voastre, al Statului și al tuturor, care prețuesc și iubesc Neamul românesc, vor da Academiei Române, puțința să treacă peste obstacole, să se înalțe și mai sus și să meargă mereu spre mai bine.

Sire,

Speranțele noastre cresc mai ales acum, când — după tragedia străbătută de omenire atâția ani și în care poporul nostru a fost așa de dureros încercat — se ivesc zorile păcii, atât de mult dorite.

Intăriți prin grozăvia suferințelor trebuie să înțelegem mărirea îndatoririlor ca și necesitatea unirii tuturor pentru a înfăptui ceea ce recomandă așa de convingător Majestatea Voastră: «evidențierea țării prin seriozitate, voință și muncă».

În acest chip nădăjduim că vom putea asigura un viitor din ce în ce mai frumos Neamului nostru.

Academia Română își dă seama de importanța obligațiilor sale pentru dezvoltarea culturii, care este afirmarea cea mai temeinică și justificarea incontestabilă a ființei și a drepturilor noastre.

Amintindu-i vârsta de 80 de ani dela constituire, gândul ne este stăpânit de tâlcul adânc al cuvintelor pronunțate aci anul trecut, de Măria Voastră. « Nu trebuie însă să ne bucurăm numai de laurii trecutului, ci să râvnim și pe acei ai viitorului » și « trebuie să dăm un nou imbold întregii culturii românești pentru a redobândi timpul pierdut, pentru a ne recâștiga locul, pentru a-l întrece ».

Academia se va strădui din toate puterile să-și îndeplinească această misiune, să poarte cu tot prestigiul și de acum înaintea făclia culturii noastre și să fie totdeauna fala poporului român.

Sire,

Cu toată credința în Dumnezeu și în viitorul Neamului Vă reînnoim în chipul cel mai respectuos mulțumirile și recunoștința noastră și vă rugăm să aflați că purtăm în suflete cea mai vie dorință pentru o domnie lungă și fericită a Majestății Voastre, pentru binele poporului și pentru progresul culturii noastre naționale.

M. S. REGELE binevoiește a răspunde următoarele :

Domnule Președinte,

Domnilor Colegi,

Ori de câte ori am prilejul să mă aflu în mijlocul Domniilor Voastre simt o adevărată bucurie.

Vă mulțumesc pentru frumoasele sentimente ce Mi-ați exprimat și sunt fericit că putem sărbători împreună al optzecilea an de activitate a acestui locaș de cultură românească.

O muncă fără preget în găsirea adevărului științific a fost călăuza principală în desfășurarea activității Academiei.

Ea a învins toate greutățile și s'a impus prin prestigiul ei cultural.

Trebue să privim ca o icoană luminoasă străduințele trecutului și să ne unim toate forțele pentru desăvârșirea operei începute de predecesorii noștri.

Raportul lucrărilor Academiei Române pe anul 1946—1947 dovedește cu prisosință perseverența în tradiția realizărilor ei și puterea unei munci desinteresate.

Sunt mulțumit să constat că toate ramurile de activitate academică au avut rezultate demne de laudă față de greutățile materiale.

Frumoasa inițiativă de coordonare a activității științifice în cadrul Academiei Române dovedește necesitatea cooperării intelectuale.

Consider această inițiativă un început fericit și am speranța că pe viitor toate formele de activitate cu caracter cultural se vor grupa în jurul Academiei Române pentru a înălța tot mai mult cultura românească.

În acest chip se va îmbunătăți și schimbul intelectual între popoare care este calea cea mai sigură pentru desăvârșirea păcii.

Domnilor Colegi,

Alegerea d-lui profesor arhitect Petre Antonescu ca membru activ al Academiei Române Mă bucură în prim rând pentru că pătrunde aici încă un reprezentant al artelor.

D-l profesor Antonescu întrunește calități alese.

Intelectual, cercetător, perfect practician, studiind toate izvoarele și modelele specialității, d-sa a căutat cu multă străduință să contribuie la dezvoltarea unei arhitecturi românești.

Realizările sunt mărturii vii ale concepțiilor, talentului și activității sale.

Domnilor Colegi,

Am credința nestrămutată în puterea de muncă, în înțelegerea și în calitățile reale ale poporului Meu și sunt sigur că prin ajutorul lui Dumnezeu vom reuși să reclădim o Românie puternică prin morala ei, rodnică prin propășirea ei, strălucitoare prin punerea în valoare a facultăților ei intelectuale.

Declar ședința deschisă.

Noul membru și coleg, d-l profesor arhitect Petre Antonescu, este rugat să-și rostească discursul de recepțiune.

Sire,

Prea onorați colegi,

Vă cer îngăduința ca, înainte de a vorbi despre « Meșteri și Arhitecți români din trecut » să evoc aici figura marelui meșter al scrisului românesc, care a fost *Liviu Rebreanu*, predecesorul meu în acest loc.

Tradiția Academiei îmi arată această datorie și îmi acordă această deosebită cinste. Înaintea mea — cu mai multă autoritate și competență — s'au ridicat aci calde cuvinte de laudă și prețuire marelui nostru scriitor, odată cu prilejul începutului și apoi în ziua stingerii activității sale, vai, cu mult prea scurtă, de membru al Academiei.

Născut la 1885 în Târlișua Someșului, *Rebreanu* aparține familiei de spirite, din lumea ardeleană, care se conturează ferm de o linie clară și puternică. Personalitatea sa — așa cum ne apare chiar în prima sa lucrare « *Nuvele* » — descopere un talent viu și original, iar după operele de maturitate, care sunt marile sale lucrări epice, *romanele*, această personalitate se afirmă sobră, robustă până la asprime și formată pe măsura materialului omenesc, pe care îl frământă, îl însuflețește și căruia îi dă glas: « glasul pământului românesc » așa cum îl numește el în mărturisirea de credință, care este « *Lauda Țăranului Român* », rostită aci ca discurs de recepțiune.

În linii mari, dimensiunile operei sale se întind și acoperă întreaga viață în ceea ce are ea mai pământean trăită, iar lumea pe care o pune în mișcare este atât de puternic evocată, încât suntem îndemnați să credem că a avut aievea ființă.

« Nu frumosul, — spune el într'o cunoscută pagină scrisă mai de mult, — nu frumosul, care e o născocire omenească, in-

teresează arta, ci pulsația vieții. Când ai reușit să închizi în cuvinte câteva clipe de viață adevărată, ai săvârșit o operă mai prețioasă decât toate frazele frumoase din lume ».

Aceasta e definiția aceluia realism care e adevăratul resort al artei sale; iar în continuarea mărturisirii, după ce afirmă: « contemplarea vieții... ca o rugăciune », încheie spunând « creația literară nu poate fi decât o sinteză ».

De aceea cuprinsul spiritual al geniului său de făuritor al unei lumi, se realizează în scris asemeni unui inspirat meșteșugar, care ar săpa din daltă în stânca unui munte chipuri ce se cer privite de departe pentru a descoperi întregul.

O construcție vastă cere un material trainic, a cărui structură intimă să convină marilor proporții. De aceea la *Rebreanu* o pagină pare neconcludentă. Trebuie un mare număr de file, o carte întreagă cetită, pentru a încheia perspectiva grandioasă a unei masivități în echilibru.

În literatura românească, *Rebreanu* rămâne marele romancier prin excelență, și anume acel al țărânimii românești cu dragostea ei sensuală și păgână de pământ. Consacrarea sa ca atare se impune odată cu apariția primului său roman: « *Ion* ». Prin el epica românească se așează dintr'odată la nivelul marilor literaturi străine.

Faima cucerită astfel se confirmă și se întărește succesiv prin operele ce urmează. De fiecare dată, aspecte nouă ale vieții sunt aduse în lumina unei scrutări obiective ce nu seacă, ci dimpotrivă este prielnică valorii artistice; iar transcrierea lor înfățișează adevărate cronici impersonale, în care sunt notate evenimentele, sau sunt zugrăviți oamenii cu pasiunile, îndeletnicirile sau aspirațiile lor. Astfel *Ion* apare și evoluează singur pe planul vieții fără alt mobil decât instinctele sale. Se recunoaște obișnuit prin *Ion*, tipul țaranului îndrăgostit de pământ, omul ieșit din pornirea elementară a firii; iar forța prin care tinde să se realizeze, să se satisfacă, formează materialul dramei. Din conflictul patimilor ce-l stăpânesc, biruește aceea care pornește mai din adânc, mai aproape de izvorul vieții. Dar purtați oriunde peste întinderea operei lui *Rebreanu*, întâlnim aceeași vigoare a

instinctului, aceeași vieță ce sub un aspect sau altul rămâne dură și aspră. Așa în *Răscoala* la fel în *Pădurea Spânzuraților*», care, împreună cu «*Ion*», formează cei trei stâlpi susținători ai faimei sale împrăștiate până dincolo de hotarele țării. Circulația aceasta aproape universală se sprijine de sigur pe calități ale operei, ce tind asemenea spre universal, sub aspectele particulare și etnice ale caracterelor, dar se datorește în același timp și viabilității în orice limbă și sub orice climat al temelor eterne ale bieteii omeniri tălăzuite între cei doi poli ai vieții: voința proprie și destinul.

Acest fel de a îndruma înțelesul creației devine, în mâinile puternice ale lui R e b r e a n u, veritabil factor generator de epoe.

Iar când ființele pe care el le aduce pe lume continuă — scăpate de sub pana lui — să trăiască mai departe din forțele lor, cu vieță proprie, ce altă nevoie mai este pentru a recunoaște nemurirea creatorului lor?

Colegul nostru de ieri trăiește prin opera sa mare, puternică și vie!

*
BCU Cluj / * n t r a l U * v e r s i t y L i b r a r y C l u j *

Sire,

Domnilor colegi,

Ingăduiți-mi acum ca dela acest loc, la care mi-ați făcut marea cinste a mă chema ca reprezentant al unei arte ce a îmbogățit cu strălucire trecutul nostru, să caut a face un act de devoțiune către acei inspirați ostenitori care au făcut din arhitectură crezul și pâinea lor zilnică pe acest frumos colț de pământ pe care ne-am pomenit ca Români.

Pentru a încerca să vorbim despre meșteri și arhitecți din trecutul nostru, e firesc a începe cu cei mai de mult îndreptându-ne privirea către monumentele rămase dela ei, din prima perioadă a istoriei noastre, adică din timpurile urzirii Voivodatelor de când Domnii români se întreceau a înălța

locașuri dumnezeiești, biserici și mănăstiri, pentru răspândirea și întărirea credinței creștine.

Urme despre astfel de clădiri aproape că nu avem decât de cele religioase, iar din cercetarea ruinelor risipite ale începutului ne dăm seama, după structura zidurilor și forma planurilor, că arhitectura unora era de felul celei ce înflorea în Bizanțul ortodox, iar la altele, de natura și stilul celei apusene catolice.

Această dublă înfățișare care însemnează două curente de artă venind din două direcții opuse, pe linia unei intense propagande religioase, se va simplifica în Muntenia aproape dela început, reducându-se numai la ceea ce ne va fi dat înrâuririle lumii ortodoxe. De pe urma celor mai vechi constructori de altare, care ne veneau ca propovăduitorii Bisericii, ne-au rămas clădiri bisericiești de cea mai simplă și redusă formă, clădite, de bună seamă, de către primii voievozi și episcopi care înfiripau cu greu, dar cu putere crescândă, începuturile vieții noastre de Stat românesc. Meșterii acestor lucrări veneau, de sigur, din părțile de unde ne veneau și trimișii ori propovăduitorii Bisericii de răsărit.

Dacă am dori ca dincolo de limitele epocii de întemeiere a voivodatelor să urmărim o filiațiune directă ori să găsim un punct de racordare cu arta meșterilor străbuni care au ridicat cetățile dace, castrele și municipiile romane sau chiar, mai târziu, basilicele creștine, ne-am izbi de o imposibilitate. E un gol de secole despre care nu știm nimic și în care dispar fără urme în istorie și fără glas în artă ucenicii și descendenții unui Apolodor din Damasc sau ai unuia dintre acei arhitecți mai modești care se găseau pe lângă fiecare centurie de legiune, precum e acel Antoniu arhitectul al cărui nume și îndeletnicire le aflăm săpate pe o piatră funerară găsită la Celei.

Firul artei s'a rupt în urgia prăpădului barbar, dar meșteșugul de rând al zidarului se va fi putut păstra de sigur în formele lui cele mai rudimentare printre umilii constructori de altare, de întăriri și de locuințe. Pe urmașii și continuatorii acestora îi vor fi luat poate ca ajutoare și pe copiii

lor ca ucenici, primii meșteri străini care aduceau în vremurile de urzire a statelor românești o artă nouă din spre nobilul și puternicul Bizanț.

Numai în această formă, de elemente secunde ori ajutoare, credem că putem vorbi de cei mai vechi meșteri români, puși să ajute la înălțarea primelor zidiri voivodale. Și ca să înțelegem și mai bine această situație trebuie să nu uităm că arhitecții străini, care pătrundeau la noi pe urma propovăduitorilor credinței și organizatorilor bisericii, aduceau nu numai o plămădă de artă nouă dar și o știință a clădirii pe care ai noștri nu aveau de unde să o cunoască și pe care înșiși constructorii din țara ei de origine o aveau învățată și prelucrată dela alte neamuri cu legături adânci spre Roma și mai ales în Orient.

Această artă nouă era arhitectura bizantină care de când se închegase în cadrul măreț al Sfintei-Sofia putuse să se desvolte și să lase a crește din trunchiul ei bogat, ramuri și școale de artă cu caractere locale variate, pe tot întinsul lumii creștine. Astfel s'a întâmplat din spre părțile statelor slave transdunărene, care s'au împărtășit înaintea noastră de binefacerile culturii și artei bizantine pentru a putea mai târziu a ni le transmite și nouă mai mult sau mai puțin remodelate sau transfigurate.

Documente, știri sau inscripții despre autorii monumentelor vechi sunt extrem de rare și e greu de identificat vreo figură de meșter sau arhitect legat de o anumită clădire.

Dar dacă nu știm cine a clădit un monument oarecare, putem cunoaște locul de unde a venit autorul lui, studiind structura și stilul clădirii; iar aceasta ne va fi de cel mai mare folos când vom avea mai târziu de ales partea ce revine creației românești.

Astfel dacă vorbind anume numai despre Muntenia, lăsăm partea mult prea redusă pe care artiștii apuseni ne-au putut-o aduce, și judecăm după arhitectura celor mai vechi și importante construcții bisericesti, dovedim cu ușurință că meșterii lor veneau, unii și cei mai de seamă, din spre Constantinopol, din Serbia și de pe la Muntele Atos, iar cei mai de rând și

mai vechi veneau tot din spre ținuturile balcanice și anume din spre locurile de pe unde se știe că se găsește până azi în mod obișnuit, un tip primitiv și simplu de biserică mică foarte asemănător cu al celor mai vechi biserici de zid aflate la noi, precum sunt, de pildă, acele ale căror temelii ruinate au fost descoperite nu de mult la Turnu-Severin.

E de presupus că meșterii acestor umile bisericuțe să fi fost greci, sârbi și bulgari, ori, mai cu seamă, aromâni. Zicem « mai cu seamă » căci suntem ispitiți a face o apropiere înfrățindu-i, dacă nu identificându-i, cu neamul zidarilor aromâni care prin părțile macedonene, și din cele mai vechi vremuri, practicau sub numele de *goge*, în mod aproape exclusiv pe seama lor, meșteșugul arhitecturii în așa fel, încât se pare că înțelesul cuvântului *goge* e tot una cu acela al numelui de Român.

Am putea prin urmare crede că din neamul acestor străvechi meșteri zidari s'au format cele mai vechi echipe de artizani ce veneau de peste Dunăre odată cu tagmele călugărești de misionari care au propovăduit frecvent pe la noi până și după vremea primilor Basarabi. Dar, printre acești principii, aceia care au devenit bogați și puternici mai târziu, și-au adus anume arhitecți de seamă când au avut de ridicat sfinte locașuri mai mari și bogate, de măreția și frumusețea cărora aveau să se mândrească.

La umbra acestor maștri aleși, opera modestului zidar de rând, despre care vorbeam mai sus, avea să-și urmeze menirea de a-și întinde deprinderea și învățătura printre rândurile de din ce în ce mai dese ale constructorilor de locașuri mai mici și mai modeste dar în același timp mai adânc plecate și supuse, ca artă, condițiunilor materiale și năzuințelor sufletești locale. Această operă, propriu rustică, va avea să se desvolte paralel (și dese ori cu înțelegere și cu pătrundere) cu aceea savantă a arhitecților « de clasă » aduși de domnitori sau de înalții ierarhi pentru clădirile importante.

Astfel, dacă ne amintim de strănsele legături ale Scaunului Domnesc și Episcopiei dela Curtea de Argeș cu Impărații și Patriarhii Țarigradului, nu ne vom îndoi că de acolo să fi cerut Basarab Intemeietorul pe meșterul de seamă care i-a

ridicat impunătoarea și frumoasa catedrală ale nou-înființatei sale Mitropolii. Dacă am avea vreo îndoială, arhitectura perfect asemănătoare a monumentului nostru cu aceea a bisericilor care se ridicau pe atunci la Constantinopol ne-ar risipi orice dubiu.

Dar arhitecții care ne-au adus o artă ce a prins la noi mai mult decât cea constantinopolitană sunt meșterii veniți din Serbia, țară de vechi și strânse legături economice și religioase, cu ai căreia suverani Curtea de Argeș a avut de atunci și până mult mai târziu legături politice și chiar de rudenie. Stat de cultură și organizație bizantină mai veche decât a noastră, Serbia se bucura în acea vreme de o admirabilă eflorescență artistică, cu deosebire în arhitectură. De acolo ne-au venit meșterii care au clădit, sub primii voievozi, mănăstirile Vodița, Tismana, Cozia și altele.

Cozia lui Mircea cel Bătrîn ne descopere azi, o arhitectură identică până la cel mai mic amănunt, de plan ori de podoabă, cu numeroase biserici ridicate la acea epocă în regiunea Moraviei sârbești. Pe de altă parte știind, din spre noi, că faimosul călugăr sârb *Nicodim*, fugit de frica Turcilor la noi, fu acela căruia i se încredință întemeierea și construirea mănăstirilor, adineaori pomenite, e lesne să deducem că vreun arhitect din părțile Moraviei se găsea chiar în tagma călugărilor ce însoțeau pe învățatul și întreprinzătorul stareț despre ai cărui frați de călugărie se mai știe că obișnuiau să învoiască zidiri de biserici cu lucrul lor și cu materialul și întreținerea Domnului. Astfel hrisovul de fundație al Vodiței, mănăstirea lui Vladislav I, spune lămurit că zidirea și zugrăvirea mănăstirii « *s'a făcut cu cheltuiala și dăruirea Domnului și cu munca lui Chir Nicodim și a fraților lui* ».

Judecând anume după Cozia, am mai avea de notat că printre meșterii de școală bizantină, care o ridicară, se află și o mână de cioplitori pietrari formați în tradițiile unei arte ornamentale de origine răsăriteană siriană sau armeană, despre care se știe că era mai de mult adusă prin părțile Veneției și Dalmației, de unde ne-au venit și mai târziu sculptori cu învățătură specială în decor de stil oriental.

Făcând aceste mențiuni pentru pietrarii sârbi, trebuie să reamintim că arhitectura clasică bizantină e o arhitectură eminentă de cărămidă, iar podoaba de piatră de care o găsim uneori învestmântată, e o suprapunere de stil străin, cu rol decorativ, care nu schimbă fondul structural bizantin asupra căruia s'a exercitat cu precădere originalitatea meșterilor români.

Dacă trecem acum dela primii voivozi, către finele veacului al 15-lea ne vom afla și mai mult lipsiți de mărturii istorice precise după care să putem identifica vreun nume de meșter sau arhitect, cu atât mai mult, cu cât nu ne-a rămas aproape nimic în picioare din multele clădiri ce vor fi fost ridicate în acea vreme; — și chiar altfel de s'ar fi întâmplat, se știe că ctitorii nu aveau obiceiul să lase a fi trecut și numele arhitectului pe inscripțiile comemorative ale monumentelor ce ridicau.

După înfățișarea rarelor zidiri care ne-au rămas din această vreme și după aceea a multelor pe care le avem din veacul al XVI-lea, înscrise ca urmașe de stil a celor care le-au precedat, se poate deduce că arhitecții unora dintre ele mai veneau încă și în aceste vremuri din aceleași locuri de peste Dunăre; cu deosebire că, pentru monumentele din veacul al XVI-lea, găsim apărând din ce în ce mai accentuat semnele unei arhitecturi originale care ne învederează începutul unei școale de artă locală crescută pe un fond de împrumut străin, împământenit și asimilat aici aproape în totul. Inovațiile de plan, arhitectură și decor care îi sunt proprii, și nu le găsim aiurea, ne îndreptățesc a le trece pe seama arhitecților băștinași, dacă aplicăm aceeași normă de judecată de care am găsit firesc să ne servim pentru a recunoaște locul de origine a meșterilor mai vechi veniți la noi.

Acestea zise, să nu ni se pară acum curios că singurele nume de meșteri pe care le găsim din această vreme sunt acele de meșteri pietrari străini care înfruntând obiceiul, au găsit mijlocul, cu dalta și ciocanul în mână, să-și sape numele în piatra pisaniilor. Astfel sunt alde «*Dobromir, Dumitru și Chirtop*», care după nume ar putea fi și români, trecuți în

pisania, azi dispărută, dela biserica mănăstirii Bistrița a boierilor Craiovești, — precum și acel *Maxim* care-și zice «maistrul învățător» trecut în pisania bolniței dela Cozia împreună cu pietrarul *David* și fiul său *Vladislav* ale căror nume sunt curat sârbești.

Este locul să reamintim că se obișnuia de mult a se aduce meșteri și din Ardeal atunci când era prea mult de lucru pentru cei din țară. Unele documente din corespondența Domnilor noștri cu Brașovul și Sibiul, ne vorbesc despre aceasta; iar uneori e vorba în scrisorile amintite chiar de arhitecți specialiști cum sunt acei «*artifices*» ceruți de Vlad Țepeș printr'o carte din luna Mai 1458 adresată Brașovenilor, pentru a li se cere arhitecți de învoit la ridicarea cetăților de piatră dela București, adică probabil cele dela Gherghița și Dâmbovița de Jos.

Dar la începutul acestui minunat veac al XVI-lea pentru arhitectura noastră, răsare din legendă un nume fabulos odată cu apariția celui mai prețios giuvaer din arta românească. E *Meșterul Manole* autorul prestigios al *Mănăstirii dela Curtea de Argeș* și eroul celei mai mișcătoare drame pe care un poet a putut-o închipui pe seama artistului care nu-și poate trăinici opera decât cu jertfa a ceea ce îi e mai scump în viață.

Ar fi greu să vorbim despre Manole, mai bine și mai frumos decât o face direct farmecul operei ce ne-a lăsat, — ori să-i povestim viața de mucenic al artei, mai exact decât balada, care într'o formă în care realitatea pare a fi de abia voalată, ni se vorbește despre soarta neînduplecată, de condamnat și inspirat Sisif, căruia protivnice stihii îi fac și îi desfac lucrul în nopți de veghe și spaime.

Deprinderea noului meșteșug de a clădi se arăta a fi anevoioasă și plină de taine. Fiecare nouă clădire putea fi o lecție plină de neașteptate probleme și dese neizbândiri. Nu aflăm noi oare ecoul acestei frământări ale încercărilor și înfrângeri ale neștiinței în drama celor

«Nouă meșteri mari
Calfe și zidari

Cu Manole zece
Care-i și întrece

Că orice lucra
Noaptea se surpa
A doua zi iar

A treia zi iar
Lucra în zadar ».
.....

până la halucinantă deslegare din care se pecetluște cu sigiliul morții împlinirea operei, fatală și magnifică. Magnifică de lumină și armonie; fatală de conținutul de orgoliu care aduce moartea.

Căci spune nefericitul înfrânt, dar semețul triumfător ca să-și înnecesă durerea prin trufie și frumusețe:

« Ca noi meșteri mari
Calfe și zidari
Alții nu mai sunt
Pe acest pământ.
Află că noi știm

Oricând să zidim
Altă mănăstire
Pentru pomenire
Mult mai luminoasă
Și mult mai frumoasă ».

În perspectiva acestor greutăți ne încumetăm a crede, pentru a găsi adevărata semnificație a baladei, că ea s'a născut într'un mediu de cântăreți, care își trăiau vicața pe schele lucrând și cântând pentru un neam de oameni iubitori de frumos. Astfel, vom avea și mai puțin a ne mira cum această legendă, bazată pe un cunoscut ritual de construcție, și aflată în tot Sud-Estul european, nu a fost nicăeri mai frumos cântată decât pe plaiurile noastre. Știind, mai ales, că aiurea, la Greci ori la Sârbi, ea n'a fost cristalizată decât împrejurul unei construcțiuni secundare: -- o poartă oarecare de cetate sau un picior de pod din vadul unei gârle, putem considera, ca semnificativ pentru lauda sensibilității noastre artistice, că ea se desfășoară la noi împrejurul unui autentic monument de artă, unic în frumusețea lui.

* * *

Nu departe de Argeș și anume lângă Târgoviște, la mănăstirea Dealului, e frumoasa biserică a lui Radu cel Mare, care e de abia cu câțiva ani mai veche decât Episcopia lui Neagoe dela Argeș, ambele fiind singurele biserici din Muntenia îmbrăcate în totul din piatră, iar podoaba cioplită a acestui vestmânt fiind de același stil, decor și factură la una ca și

la cealaltă. Din această apropiere de dată, de stil și structură s'a putut trage convingerea că ambele biserici sunt opera aceluiași meșter. Dar aceeași mână care a lucrat la Dealul, apare, la Argeș, a fi condusă de o înțelegere mult mai subtilă în mânuirea desenului, în invenția și desfășurarea motivului precum și în aceea a compoziției planului.

Pentru a ne explica vădita superioritate a lucrului dela Argeș ar trebui să credem sau că Meșterul lui Radu-Vodă, în cei șase ani trecuți dela zidirea Dealului până la cea a Argeșului, și-a desăvârșit arta în mod cu totul neobișnuit, sau că la Argeș a mai avut printre cei « nouă meșteri mari » vreun colaborator, nou venit în tovărășie, care cu multă știință și maturitate artistică nu numai a perfecționat arta meșterului dela mănăstirea Dealului dar și-a exercitat măiestria de adevărat și deplin arhitect în tot ceea ce este esențial într'o clădire: în concepția cugetată funcțional a planului, în echilibrarea temelor decorative și în sfârșit în orchestrarea unitară a ansamblului. La Argeș cu adevărat arhitectul a făcut cum spune poetul, să cânte pietrele...

Dar superior meșterului, cine putea fi decât însuși conducătorul și inspiratorul întregii lucrări, *ctitorul*, care de multe ori era nu numai inițiatorul, furnisorul de fonduri și făuritorul așa zisului « program » de clădire, ci și un învățat cunoscător în ale artei, după cum se poate presupune că au fost unii domnitori sau înalți ierarhi, printre care, locul de frunte l-ar deținea aici însuși Neagoe-Vodă, despre care un istoric ne spune că fiind ostatic la Curtea lui Selim a învățat arhitectura și că Sultanul l-ar fi însărcinat chiar să zidească o moschee la Constantinopol. Dar cronica contemporană nu ne arată pe Neagoe și drept un iscusit aur-făurar care știa să mănuiască uneltele?

Pe de altă parte sigur e că numai lui Neagoe *ctitorul*, i se poate datori și « programul de clădire » care face din biserica-Mănăstire nu numai loc de rugăciune ci, cum spune legenda, și *loc de pomenire* (adică de îngropare). Și de aceea tot lui Neagoe — *arhitectul* — îi vom atribui rezolvirea foarte fericită, prin originalul său plan, a programului pe care singur și l-a dat.

Pentru noi, rămâne posibilitatea deschisă ca arhitectul bisericii episcopale dela Mănăstirea Curții de Argeș să fie Neagoe-Vodă însuși, care a ridicat-o cu ajutorul unei echipe de meșteri români și străini în fruntea cărora se afla Manole legendarul, care poate fi un meșter pământean sau împământenit, sau... un simplu mit.

Dar arhitectura îmbrăcată în vestmântul greu și scump de piatră, dela Mănăstirea Dealului și aceea dela Cârtea de Argeș, nu a fost cu putință să mai fie continuată în deplinătatea ei bogată. Puterile și inițiativele domnești se mulțumesc de acum cu acea simplă arhitectură tradițională lucrată în totul din cărămidă, de care meșterii români erau mai legați și în care vor potrivi și traduce chiar unele forme de piatră. De asemenea ei se vor inspira din ce în ce mai mult, în planurile lor, de dispozițiunile originale ale planurilor bisericilor dela Dealul și Episcopiei dela Argeș.

* * *

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Încărcată de acum cu o experiență și tradiție seculară, arhitectura munteană își va continua mersul ascendent cu mijloace proprii, fără vreo simțită influență străină. Această mișcare de înflorire corespunde, în arhitectură, renașterii culturale tradiționaliste începute de Matei Basarab, care în artă își găsește temeiul în marea operă de restaurare a vechilor monumente, întreprinsă de marele voivod, așa după cum se va întâmpla, cu aproape două veacuri mai târziu, sub alt mare restaurator de vechi sfinte locașuri, care fu marele Rege Carol I.

Totuși, sub Matei-Vodă avu loc încă o infuziune de artă din afară care se datorește meșterilor moldoveni trimiși de Vasile Lupu ca să construiască o mănăstire, — aceea numită *Stelea*, din Târgoviște, drept schimb de îndatorire amicală și semn pecetluitoar de pace cu Matei-Vodă, care trimise și el în Moldova meșteri de ai săi care să zidească la Soveja, în Putna, o mănăstire la fel cu cele din Țara-Românească. Dela biserica moldovenească din Târgoviște arhitecții munteni

vor împrumuta multe elemente de construcție și decor ce vor rămânea definitiv adoptate dincoace de Milcov.

Cu aceste prefaceri ne îndrumăm către un nou stil muntean caracteristic sfârșitului veacului al XVII-lea și începutul celui următor care culminează mai târziu cu numeroasele clădiri religioase și civile, ridicate de către unii boieri și Domni din neamul Cantacuzinilor și mai ales cu acele ridicate de marele Domn Brâncoveanu Constantin, dela care ne-a rămas cunoscuta capodoperă a epocii, care e *Mănăstirea Hurez*. Deosebit de însemnat e pentru noi acest frumos monument și prin aceea că păstrează autenticul portret al arhitectului său, *Manea, vătaful zidăriei*, alături de primii săi colaboratori din tovărășie, *Istrate lemnarul* și *Vucașin Caragea pietrarul*, tustrei zugrăviți pe zidul tindei dela biserica mare.

«Zugrăvit până la brâu, oacheș și bărbos, îmbrăcat cu anterior roșu, încins cu brâu gălbuiu, purtând pe umeri dulamă verde și ținând într'o mână dreptarul zidarilor sau toiagul de cinste al maimărimii, iar în cealaltă păpușa de sfoară pentru măsurătoare», iată cum ni-l descrie Odobescu de pe fresca dela Hurez cu prilejul discuției ce a ridicat pentru a dovedi confuzia pe care marele prozator și arheolog pretinde că a făcut-o cântărețul popular între miticul Manole sau Manea dela Argeș și realul vătaf — arhitect, de mare reputație, din timpul lui Brâncoveanu.

Nu e locul să redeschidem discuția inițiată de Odobescu, considerată închisă de către cei care nu-s de părerea lui, și vom continua cu expunerea noastră în fața portretelor dela Hurez observând figurația zugrăvită.

E de notat aici că pe lângă primul autentic reprezentant al arhitecturii românești care ne apare în figura lui *Manea*, aflăm și de *Istrate lemnarul* drept reprezentant al celeilalte ramuri de construcție care, având o străveche tradiție într'o țară împânzită de nesfârșiți codri și păduri ca a noastră, ne-a dat de mult o arhitectură originală și de o însemnată valoare artistică: *arhitectura de lemn*.

Dela artizanii caselor din timpul Dacilor construite în bârne de lemn, astfel cum le vedem cioplite pe Columna lui Traian, până la aceia care au durat în lemn de brad, de tisă sau de

stejar primele biserici despre care știm că le-au ridicat voivozii descălecători, putem ghici un fir neîntrerupt de artă până la alde *Meșterii Pătru, Drăghici și Lupu* care înainte de Istrate lemnarul, la 1684, și-a crestat cu barda numele pe o grindă a bisericii lor de lemn din *Socoteni* (jud. Dolj), ori *Stan Meșterul, Anton Mogoș* și altora la fel cu el din zilele noastre. Artă acestora cu caracterele ei originale proprii s'a desvoltat mai înainte și apoi paralel cu aceea a marii arhitecturi zidite pe care a influențat-o adesea direct în elementele ei cele mai caracteristice.

Din treimea de meșteri de la Hurez, pietrarul *Vucașin* ne apare aci ca reprezentant al aportului nou de artă străină care se constată cu adevărat în această epocă. De data aceasta e vorba de arta Renașterii italiene apreciată de mulți dintre boierii noștri umblați după treburi și învățătură prin Italia — și Veneția mai ales — de unde ne-au venit cu o modă de artă nouă.

Dar Renașterea ajungea la noi modelată și interpretată de artizanii regiunilor din Veneția și Dalmația pe unde suflul artei bizantine nu expirase de tot, iar la noi datinele unei tradiții seculare și spiritul încă viu al Bizanțului, întărit mai târziu și de Fanar, vor da elementelor asimilate din ornamentica Renașterii, trecută prin mâna meșterilor pământeni, o coloratură particulară armonios integrată în pitorescul artei românești.

Sire,

Domnilor colegi,

Înainte de a trece pragul veacului al XIX-lea să ne întoarcem privirea și către Moldova unde vom vedea că în linii mari lucrurile s'au petrecut la fel ca și în Muntenia.

Această provincie se găsea, prin legăturile sale economice și politice, la răscrucea multor drumuri și curențe de artă și civilizație, deseori foarte deosebite, fie că-i veneau din spre sudul și estul unui Bizanț ortodox, fie că îi veneau dela Nord

ori apus din spre o Polonie și Ungarie catolice și de artă gotică. La acestea s'au putut adăuga și influențe orientale până din spre îndepărtata Persie, printr'o Armenie furnizoare de emigranți foarte căutați pentru meșteșugul construcției. Mai târziu chiar Caucazul, Crimeea și sudul Rusiei au putut înlesni din aceeași direcție unele împrumuturi artistice.

Astfel se explică de ce arhitectura religioasă moldovenească are drept fond un plan și o structură bizantină, — venite, de sigur, și aici, cu primii propovăduitori ai bisericii ortodoxe, la care se suprapun și se sudează însemnate elemente gotice aduse din spre vecinătățile imediate de credință catolică. Pe acest prim fond, aportul viguros, proaspăt și masiv al descălecătorilor a activat producerea fenomenului de sinteză care a dat foarte de vreme, — sub Ștefan cel Mare — o arhitectură proprie Moldovei cu caracteristicile ei bine conturate.

Dintre meșterii cei mai vechi care au lucrat în Moldova alături de Români, îi identificăm pe cei Sârbi după forma planului, în chip de treflă, a celor mai vechi biserici; și e posibil ca dintre ucenicii lui Nicodim să fi fost călugării constructori despre care se știe că sub Petru Mușat au fondat mănăstiri și zidit biserici în Moldova. Din aceleași timpuri și înafară de Sârbi, alți tovarăși de lucru ai meșterilor moldoveni au fost Polonezii, și mai târziu Ardelenii, aduși și unii și alții, special pentru lucrări de piatrărie. Lucrul de stil gotic al meșterilor piatrari polonezi și ardeleni a rămas legat de arhitectura moldovenească în care îl vedem formând cadrele bogat cioplite ale ușilor și ferestrelor, contraforturi sprijinitoare de ziduri, ciubuce care desinează și întăresc baza fațadelor, iar mai târziu, chiar arcuri și nervuri de bolți interioare.

Documentar nu putem identifica niciun arhitect sau meșter al cărui nume să fie legat de un anumit monument și trebuie să ne mulțumim cu unele rare și incomplete mărturii care în general se referă numai la aducerea de meșteri de peste hotare.

Din unele scrieri mai vechi ale lui I o r g a și din altele publicate de colegul L a p e d a t u, pe când ilustra cu râvna-i

competență Secretariatul Comisiunii Monumentelor Istorice, vom scoate aci câteva nume și informații.

Astfel din timpul lui Alexandru cel Bun avem o « carte de danie » în care se vorbește despre un arhitect polon care a lucrat la ctitoriile voievodale. Din vremea lui Ștefan cel Mare aflăm despre un oarecare *Ioan Privana*, care pare a fi grec după nume, și care a zidit lui Ștefan biserica Sf. Nicolae din Cetatea Chilieii. Dintr'un alt izvor se pomenește de niște meșteri italieni care aflându-se în drum spre Rusia au fost reținuți mai mult timp ca să lucreze la noi, dar despre lucrarea lor nu se cunoaște vreo urmă. Paul de Alep ne vorbește despre « un artist originar din Constantinopol numit Yanaki ocupând poziția unui arhitect al Domnitorilor Moldovei ».

Din veacul al XVI-lea în care sub Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu arhitectura moldovenească capătă o strălucire deosebită, domnii încep a-și aduce meșterii și din Ardeal, atunci mai ales, când cei din țară nu le ajung pentru multele ctitorii începute. Astfel într'o scrisoare din luna Mai 1529 Petru-Vodă se adresează *Bistrișenilor* ca să-i trimită un meșter priceput pentru a lucra la Cetatea Neamțului, și fiindcă, după cum se vede mai târziu, acest meșter părăsise lucrul și fugise acasă la Bistrița, Domnul îl reclamă Sfatului orășenesc scriindu-le: « băgați de seamă să nu ațâțați mânia noastră » ... « dacă-l mai țineți acolo la opreală » ...

Tot dela Petru Rareș cunoaștem pe *Ion Zidarul*, de fel din Suceava (trecut în scrisorile Domnului, făcute în latinește, sub numele de *Johannes Murator*, sau *Cimentarius* ori *Lapicida*). Cu acesta bătrânul domn a trebuit să aibă mari supărări, căci după ce-i luase 1500 de florini tătărești ca să-i ridice o biserică, sfântul locaș se prăbuși, iar meșterul fugi din țară la Bistrița, de unde nu vroia să se mai înapoieze deși Domnul îi făgăduia să-l ierte, dacă în schimbul banilor pierduți ar fi venit să-l ajute la ridicarea Episcopiei din Roman sau la alta din cele multe pe care, « cu ajutorul lui Dumnezeu », bătrânul Domnitor le avea de zidit. Domnul îi mai făgăduia că-l va trata bine și că nici nu-l va pune să lucreze cu mâna lui ci numai « să învețe » pe alții. Ion Zidarul refuză să vină și de aci se pornește un proces pe care Petru-Vodă și urmașii

lui de tron avură să-l poarte în fața Sfatului orășenesc al Bistriței, apoi în fața Universității săsești și spre terminare în fața Impăratului Ferdinand I. Din tot ce s'a făcut, scris și vorbit în acest faimos proces, reținem, pentru ce ne interesează mai mult aci, desvinovățirea meșterului urmărit care arunca pe seama Domnului greșelile făcute la zidirea bisericii prăbușite; ceea ce ar desvălui o prezență foarte activă a Domnului pe șantier și ne-ar face să credem că, la fel cu Neagoe Basarab, erau și alți domni deprinși la arta arhitecturii.

De este așa, atunci cel puțin unii dintre marii arhitecți necunoscuți ai țării, care de-a-lungul veacurilor au regisat anonim opera de fuziune, sinteză și creație înnoitoare ce a dus la stilurile originale românești, ar trebui căutați pe tronurile domnești. Locul de frunte ar reveni de sigur genialului Ștefan-Vodă încărcat de gloria și experiența înălțării a peste patruzeci de mănăstiri și biserici, și sub a cărui domnie arhitectura moldovenească și-a fixat definitiv stilul în ceea ce are fundamental și caracteristic. Un loc deosebit ar fi putut să aibă nenorocosul Dimitrie Cantemir, despre care se știe că învățase arhitectura și că și-a construit, în timpul șederii lui la Constantinopol și după ale sale planuri, un palat pe malul Bosforului, așa după cum se mai știe că a făcut, construind Casele princiare, Biserica și aproape un întreg oraș pe domeniul ce-i dăruise în Rusia Petru cel Mare. De asemenea o biserică la mănăstirea grecească din Moscova, reconstrucția orașului Harcov și altele.

Dar reluând cronologic urmarea Domnilor obișnuiți să învoiască meșteri străini, să vorbim despre Petru Schiopul care nemulțumit de prăbușirea bisericii Galata, ridicată de el cu Ardeleni din Bistrița, a trebuit să o reconstruiască cu meșteri aduși din Muntenia, judecând după inovațiile caracteristice aduse la noua biserică.

Această nouă Galată de lângă Iași, însemnează în evoluția arhitecturii moldovenești locul dela care începe a se simți tot mai mult înrâuriri nouă care cu încetul îi vor schimba adevăratul ei stil și înfățișare. Deosebit de arhitecții aduși din Muntenia vor mai veni, de acum, și meșteri din Orientul

apropiat: cioplitori din Caucas ori ruși zidari, despre arta cărora se găsesc urme vădite. De astfel de meșteri se va fi folosit un *Atanașie Crimca*, mitropolitul, când cu a sa chel-tuială a înălțat bogata și prea originala sa ctitorie dela *Dragomirna* din Bucovina, precum și ambițiosul și mult avutul domn *Vasile Lupu*, ca să îmbracee în cea mai sclipitoare horbotă de piatră biserica *Trei Sfetitelor* dela Iași. Asemenea a făcut *Vasile-Vodă* și la mănăstirea *Goliei*, tot din Iași, unde partea cea mai însemnată a vestmântului de piatră e lucrată, de data aceasta, în stil clasic, de către meșteri italieni sau polonezi.

Amestecul nepotrivit de stiluri de aci, dela *Golia ieșeană*, e adevăratul început al declinului arhitecturii moldovenești.

Ultimele prefaceri au loc tot mai mult cu meșterii formați la arta clasică ce luase mai de mult locul celei gotice în apus.

Același lucru se petrece și în Muntenia, iar în secolul al XIX-lea asistăm în ambele Principate la o părăsire crescândă a artei tradiționale care face loc, în același timp, la împrumuturi fără discernământ din arhitecturile decadente ce se practicau la periferia Apusului din spre hotarele noastre.

Printre arhitecții veniți acum de prin Austria și Polonia au fost totuși unii care ne-au deprins cu o arhitectură ce, pe alocuri, a putut reprezenta un început valabil de artă nouă.

* * *

Din epoca acestor vremuri confuze ale primelor inițieri din arta modernă occidentală, avem de reținut, pe seama arhitecturii noastre, activitatea lui *Gh. Asaki* care, după studii universitare făcute la Lemberg și după efectuarea unor lucrări de arhitectură și inginerie la Lemberg, Haliciu și Iași, pleacă să studieze artele și matematicile la Viena timp de patru ani și după aceea încă patru ani în Italia. El e primul arhitect român care întreprinde cercetarea monumentelor istorice naționale.

Dar arhitectul care a reușit să ne dea monumentul cel mai reprezentativ al acestui început de drum nou în arta noastră, fu *Alexandru Orăscu*, autorul palatului vechii Uni-

versități, care după studii foarte complete făcute la Berlin, München și Paris, își începe cariera sa în țară cu zidirea acestui frumos și impunător monument la care se vor mai adăuga în curând și altele ca Mitropolia din Iași, Hotelul Bulevard din București, Hotelul Carol din Constanța, etc. Rector al Universității, membru al Academiei, ministru al instrucțiunii publice, Orăscu avu să-și împartă activitatea în prea multe domenii pentru a fi putut să dea în arhitectură tot ce era încă de așteptat dela vasta cultură și marele său talent.

Intre Asaki și Orăscu se strecoară cu modestie unul dintre ultimii reprezentanți ai vechii școale de arhitectură românească: *Ilie Gulie*, autorul bisericii și caselor frumoase ale protopopului Cârștea din Popești-Gorunești din Vâlcea, care și-a semnat lucrarea deasupra unei ferestre, în 1814.

Dar începând cu Dumitru Berindei, Iacob Melik, Ion Mincu, Grigore Cerkez, Leonida Negrescu, Socolescu, Maimarol, Nedelelescu, Alex. Săvulescu; apoi cu Ion Berindei, Ghika-Budești, Ion Pompilian, St. Burcuș și Paul Smărăndescu (pentru a nu vorbi decât de cei trecuți din viață), Școala de Arte-Frumoase dela Paris ne dă pe cei mai de seamă arhitecți români ai timpurilor noastre; iar pentru noi mai ales, a celor de aci, credem că cea mai de preț contribuție a fruntașilor acestei falange de pionieri a fost ținuta și fapta lor de adevărați oameni de talent și de suflet, care venind dela o înaltă învățătură străină nu au uitat că și în țara lor se afla un vechiu și bogat patrimoniu artistic dela care mai era încă ceva de învățat.

Sire,

Domnilor colegi,

Preocupări mai serioase și un interes mai susținut pentru studiul vechilor monumente se arată încă dela începutul domniei înțeleptului Carol I, sub a cărui personală impulsivă

avu să se întreprindă, puțin mai târziu, o fecundă campanie de lucrări pentru restaurarea celor mai importante monumente istorice, începând cu biserica episcopală dela Curtea de Argeș în 1875; cu Trei Ierarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași la 1882 și 1884, iar un an mai târziu cu Mitropolia din Târgoviște și Sf. Dumitru din Craiova.

În acest timp se înființează o comisiune specială pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, compusă din Al. Odobescu, Dumitru Berindei, Al. Orăscu și Th. Aman. Această comisiune fu oarecum temeiul și începutul mai cunoscutei de azi *Comisiuni a Monumentelor Istorice* care dela Haret și Petre Gârboviceanu deveni un centru viu de studii și de activitate constructivă sub conducerea neuitaților președinți care au fost: zelosul Ion Kalinderu, marii cărturari Dim. Onciul și Nicolae Iorga, iar ca secretari având pe colegul Al. Lapedatu, care îi este azi președinte; și mai târziu, Virg. Drăghiceanu membrul nostru corespondent. Tehnica și arta restaurărilor Comisiunii e reprezentată în primul loc prin André Lecomte du Noüy căruia i se încredință primul mare lot de restaurări arătat mai sus și care își luă ca ajutoare pe Gh. Sterian și Nic. Gabrielle scu, restauratorul de mai târziu al mănăstirii Golia din Iași; apoi Al. Băicoianu care restaură Cetățuia din Iași și biserica lui Ștefan cel Mare din Hârlău; de asemeni Ion Mincu cu Stavropoleos; Grigore Cerkez cu Sf. Nicolae Domnesc dela Curtea de Argeș, în sfârșit Gh. Balș și Nic. Ghika-Budești, cercetătorii cei mai de seamă ai vechilor noastre monumente, care ne-au lăsat studii magistrale și definitive, primul asupra arhitecturii moldovenești iar cel de al doilea asupra celei din Muntenia și Oltenia.

Dela începutul activității lor de cercetători și restauratori ai vechilor monumente, arhitecții români se găseau angajați într'o luptă de redeșteptare a vechilor datini artistice căreia înțelegeau să-i dea conținut de pură creație artistică prin lucrări nouă de inspirație tradițional românească, modelată, în mod firesc, de cerințele și năzuințele artei și tehnicii vremurilor nouă. Opera lor curajoasă, întâmpinată la început cu scepticism, fu încununată de un mare succes, iar printre cei

care au contribuit mai mult la aceasta se cuvine să așezăm în primul rând pe Ion Mincu.

Profesor ascultat, artist de adâncă convingere și curaj, arhitect de viguros talent și de o înaltă conștiință artistică, Mincu ne-a lăsat între altele Liceul Central de Fete, dela grădina Icoanei, Bufetul dela Șosea, (fost pavilion al României la Expoziția Universală dela Paris din 1889); apoi Palatul Administrativ din Galați și Banca Comerțului din Craiova; casele sale proprii, acele ale lui Nic. Petrașcu și vila generalului Robescu din Sinaia. În acest timp el ridică grupul cunoscut al mausoleelor dela Belu care sunt adevărate monumente de inspirație robustă și rafinată servind întotdeauna să illustreze istoricul artei românești. Cu un simț mai apropiat de pitorescul vechii arhitecturi a hanurilor și caselor boierești Nic. Gabrielescu ne dă Institutul de Botanică și clădirile de călători din porturile fluviale Dunărene. Ii urmează profesorul Grigore Cerkez, care cu resurse multiple trase din vasta sa cultură și experiență tehnică ne-a lăsat Palatul Școlii Superioare de Arhitectură, Casele Niculescu-Dorobanțu, Clădirile Postei și Telefoanelor din Craiova, Târgoviște, Galați și altele. Alături se cuvine să așezăm pe Nic. Mihăescu cu o notă foarte personală de interpretare modernă a arhitecturii pământene. Vechiul Palat al Funcționarilor Publici îi aparține. Nic. Ghika - Budești își completează opera sa vastă de lucid și neobosit cercetător, cu arhitectura de cea mai sănătoasă și armonioasă tradiție în care a ridicat Muzeul Etnografic dela Șosea, Liceul din Râmnicul Vâlcea, Casele Generalului Rosetti, Mausoleul lui Vasile Alecsandri din Mircești și altele.

Mândrea, Pompilian, Moga, Clavel, Hârjeu, Ciortan și alții, și cu deosebire profesorul Paul Smărăndescu, îmbogățesc țara an de an cu frumoase biserici, case și palate de artă românească.

* * *

Dar nu putem încheia această ultimă parte a vorbirii noastre fără să amintim și pe aceia care înțelegând pasiunea și

strădania acestei generații de arhitecți, le-au dat îndemnul și sprijinul lor.

În fruntea acestora își ia locul augusta figură a Regelui Carol I având alături pe Carmen-Sylva talentata miniaturistă a Evangheliei dela Curtea de Argeș, și pe Regina Maria cu ochii veșnic surâzători și cuprinzători pentru arta românească. De aici, de sub această cupolă, le-a întins mâna cunoscutul om de știință Doctor Istrati, organizatorul Expoziției Jubilare dela 1906, care fu o neuitată manifestație de artă românească. Marele bărbat de Stat Ionel Brătianu și fratele său Vintilă dădură pilda construirii propriilor lor Case și Curți, într'o interpretare modernă a vechii arhitecturi românești. La fel au făcut și alți oameni de seamă precum Const. Dissescu și Ionaș Grădișteanu când avu de construit, acesta, palatul Ministerului de Lucrări Publice. Mauriciu Blank a dorit ca arhitectura palatului Băncii sale să fie românească. Cei mai mari ingineri pe care i-am avut, Anghel Saligny și Ilie Radu, au fost prieteni devotați arhitecților renașterii noastre artistice.

Sire,

Prea onorați colegi,

La răscrucea și în pragul marilor drumuri care ne stau azi în față, perspectiva acestui trecut mai îndepărtat sau mai apropiat, așa cum se oglindește în aspectele și momentele epocilor către care ne-am îndreptat privirea, ar putea, credem, servi ca învățătură și îndemn: învățătură, când ne arată ce este sănătos și durabil sau ceea ce trebuie ocolit pentru deschiderea de drumuri nouă, în arta noastră. Dar totodată *un îndemn* afirmând puterea de creație a neamului acestuia ce inconștient și primitiv uneori, cu conștiință deplină altădată, pe deasupra chemărilor străine de firea lui, își durează de fiecare dată, un *stil propriu și expresii nouă* de artă.

Sire,

Domnule Coleg,

Cum e și firesc pentru d-voastră, eminent reprezentant al artei arhitecturale în Academia Română, ați ținut să vă faceți intrarea solemnă, statutară, în mijlocul nostru, printr'un cuvânt în care să invedați rostul pe care meșterii trecutului mai depărtat și arhiecții din acel mai apropiat l-au avut în desvoltarea acestei arte în Țările Române.

Ați pus în lumină, în acest scop, într'o frumoasă și cuprinzătoare expunere de sinteză, cum numai un specialist de competență și talentul d-voastre o putea face, pe cei câțiva meșteri ai vechilor noastre monumente istorice, pe care mărturiile trecutului, voite sau întâmplătoare ori numai tradiția — cum e cazul legendarului meșter al Curții de Argeș — ni le-au mai păstrat. Iar acolo unde aceasta n'a fost cu puțință, ați căutat să determinați cel puțin, după criteriile obiective sau conjuncturate, locul de origine, țara sau regiunea de unde acești meșteri erau aduși sau veneau ei înșiși la noi, scoțându-i astfel, măcar parțial, din anonimatul în care se găsesc și în care, foarte probabil, cei mai mulți din ei vor și rămânea pentru totdeauna.

Ați pus, apoi, în evidență, într'o scurtă privire, pe arhitecții — meșterii timpurilor moderne — care au contribuit, cu pregătirea și priceperea, cu zelul și talentul lor, la desvoltarea arhitecturii zilelor noastre și la afirmarea caracterului ei național. O scurtă privire numai, pentru că, de bună seamă, ați socotit că, fiind vorba de un corp de tehnicieni și artiști din care înșivă faceți parte și la opera colectivă a căruia aveți o contribuțiune așa de importantă, este mai potrivit ca relevarea acestei opere și elogierea autorilor ei — întru cât bine înțeles se cuvine — să fie făcută de alții nu de d-voastră. Dar cel dintâi căruia se impune acesta este, de sigur, cel

însărcinat a răspunde cuvântului d-voastre de intrare în Academie și care, protocolar și reglementar, are datoria de a vă înfățișa opera în cadrul dezvoltării generale a arhitecturii române din ultima jumătate de veac.

I.

Originar din R.-Sărat, unde părinții d-voastre, mari pluggari și negustori, duceau vieța patriarhală, de muncă, cinste și omenie, a micii noastre burghezii din a doua jumătate a secolului trecut, — aci, în casa lor, ați avut cele dintâi impresiuni și elemente ale viitoarei d-voastre formațiuni artistice. Mama, femeie cu mare îndemânare în artele mărunte casnice, își petrecea vremea ce-i mai îngăduiau grijile continue ale creșterii celor zece copii ai săi, lucrând, cu mare plăcere, la gherghef. Tatăl, deși cu foarte puțină școală, dar cu foarte multă dragoste de învățătură, își completă însuși instrucția și educația, fiind, în această privință, un adevărat Selfmademan al epocii sale. Vieța socială o urmărea din *Calendarele* lui N. D. Popescu, iar cea politică din *Românul* lui C. A. Rosetti, publicații pe care le citea cu regularitate.

Iubitor de artă, cât se poate spune de un burghez provincial din acea vreme, era cel mai bun protector al singurului pictor din oraș, un anumit Orășanu, căruia-i comanda mereu icoane pentru a le dăruia pe la biserici și pe la neamuri. Pentru decorarea casei sale nou construite, învoi chiar pictori aduși din alte părți, pictori, pe care, îmi spuneți cândva, vi-i amintiți, ca copil, lucrând, pe scări, cu paleta în mână, la panourile încadrate în ștuc din salonul și salonașul caselor părintești. Iar interesul pentru arhitectură se vedea la dânsul, la părintele d-voastre, prin o nepotolită poftă de a construi. Cât a trăit în belșug, a clădit mereu — case, prăvălii, hanuri și a ajutat la construcții și restaurări de biserici.

Afară de aceasta, ținea să cunoască cât mai multe localități și monumente istorice ale țării. În fiecare an vizita alt oraș, altă mănăstire. S'a dus și la Curtea de Argeș, să vadă la lucru pe tânărul său compatriot Nicolae Gabrielescu, pe care-l ajutase câțeva vreme la studiul arhitecturii în străinătate și

care devenise prim ajutor al lui Lecomte du Nouÿ la restaurarea faimoasei Episcopii. Sfărămăturile de piatră cioplită ce le adusesese de acolo au servit — îmi spuneți — zeci de ani ca presse-papier-uri și curiozități de arătat în casa d-voastre. Iar fotografiile, mărite, ale monumentului în restaurare, au împodobit, în frumoasele lor cadre, odăile d-voastre de locuit, alătura de litografiile ce făceau orgoliul bunilor Români de atunci: Trecerea Dunării, Luarea Griviței, Căderea Plevnei cum și acel tablou alegoric înfățișând un falnic moșneag cu barba albă, care, trezit din somn, își rupea lanțurile dela mâini, lanțurile robiei seculare, sub aripile protectoare ale unui înger ce ținea într'o mână spada liberatoare, iar cu cealaltă arăta soarele ce răsărea, soarele libertății românești.

Dar chiar și dincolo de zidurile casei părintești, orașelul de pe Râmnicul-Sărat oferea plăpândului copil momente și obiecte de natură a-i deștepta curiozitatea și a-i impresiona sensibilitatea. În adevăr, biserica la care mergeați regulat era o străveche ctitorie a lui Ștefan cel Mare de pe vremea când granița dintre cele două țări surori nu era așezată încă la Milcov, iar școala primară la care ați învățat era în vechile săli boltite ale arhondaricului fostei mănăstiri, de origine cantacuzinească, din centrul orașului. Ce impresii puternice și durabile v'au făcut și lăsat aceste străbune monumente o arată propria d-voastre mărturisire: mi-aduc aminte, cu emoție încă, de groznicul Samson călare pe un leu, care forma uriașa cariatidă de piatră ce susținea mărețul acoperământ boltit din clasa a 4-a. De multe ori, până și azi, îmi vine sub vârful creionului desenul frumoaselor bolți din Sala lui Samson...

Dela părintele de care am vorbit și din mediul pe care am cercat să-l redau, vin dar dispozițiile înnăscute cât și începuturile formațiunii d-voastre artistice. Pentru mai buna înțelegere a personalității și operei d-voastre, ele se cuveneau a fi amintite în acest ceas solemn pentru d-voastră ca și pentru noi. Dela Râmnic ați trecut, pentru învățăturile secundare și cele superioare în mediul Bucureștilor dela sfârșitul veacului trecut, cu liceele legii din 1864 de folositoare

și armonioasă cultură generală și cu Universitatea în care dominau câteva din cele mai strălucite personalități culturale pe care le-am avut. După bacalaureat, v'ați înscris la Facultatea de Drept, urmând și cursurile de filosofie ale Facultății de Litere. Dar impulsul irezistibil al talentului și dispozițiilor d-voastre artistice v'au determinat să părăsiți după doi ani de zile aceste cursuri și să vă îndreptați pașii, cu tot elanul tinereții, spre Paris, pentru studiul arhitecturii în prima școală de Arte Frumoase din Capitala Franței.

Elev aci al lui Jules Guadet și Edmond Paulin și lucrând cu stăruința și pasiunea celor ce-și simt chemarea, vocația lăuntrică, v'ați afirmat și distins la studii și lucrări, obținând la diferitele concursuri ale Școlii două medalii și două prime mențiuni. În același timp ați fost acceptat să expuneți și la Saloanele din Paris lucrări ale d-voastre, așa că, înainte încă de a fi obținut diploma, Guvernul român a găsit cu cale să vă încredințeze construcția unuia din pavilioanele țării la Expoziția Universală de la Paris din 1900. Este prima d-voastre lucrare, — o încercare de arhitectură românească, pentru care vi s'a conferit distincțiunea de Officier de l'Académie.

Intors, în același an (1900), acasă, cu titlul de arhitect diplomat al Guvernului francez, n'ați făcut cum de obicei se făcea, să transplantați pur și simplu în țara noastră arhitectura pe care ați învățat-o și era la modă atunci în Franța, ci ați ținut să vă completați studiile clasice prin cercetarea și studierea vechilor noastre monumente istorice, religioase și profane. Doi ani de zile ați străbătut, în acest scop, țara, adunând și consemnând în caietele și albumele d-voastre o bogată arhivă documentară asupra arhitecturii și artei acestor monumente, în deseneuri, schițe, releveuri și acuarele ce urmau a fi prelucrate și folosite în viitoarea d-voastre activitate profesională.

Studiile și cercetările acestea, care v'au descoperit tainele și frumusețile vechii arte românești, nu le-ați întreprins însă spre a da la iveală lucrări savante de arheologie sau de istorie a artei, ci spre a găsi surse nouă de inspirație și creație în practica unei profesiuni, unui meșteșug, ca să întrebuințez

expresia de odinioară, ce se cerea, încă de atunci, a fi renăscută în lumina nouălor exigențe ale artei și tehnicii timpului.

De aceea o bună parte a prețiosului material adunat, l-ați și prezentat publicului într'o frumoasă și revelatorie expoziție organizată la Ateneul Român cu sprijinul lui N i c. G r i g o r e s c u și B a r b u D e l a v r a n c e a, cei doi mari artiști ai vremii, expoziție care s'a bucurat de un mare succes. Căci prin ea se făcea dovadă că specificul românesc și culoarea locală a monumentelor noastre istorice găsise în sensibilitatea artistică a tânărului arhitect român, întors din străinătate, o vie și luminoasă rezonanță, câștigându-i dintr'odată simpatia și încrederea iubitorilor de veche artă românească, doritori ca și dânsul de a o vedea reînviată în formele ei caracteristice și originale.

Succesul acesta se datora, de sigur, înafară de aportul artistic personal al d-voastre și împrejurării că în lumea noastră intelectuală din acea vreme se afirma tot mai mult curentul pentru o arhitectură proprie, națională, de caracter tradițional. Promotorul acestui curent a fost, se știe, I o n M i n c u, marele cunoscător dela sfârșitul veacului trecut și începutul celui prezent, al izvoarelor de inspirație și creație românească în materie de construcție, iar pionierii lui zeloși și pricepuți, în cadrul mișcării de renovare a vieții noastre intelectuale și spirituale, din izvoarele vii și bogate ale trecutului și vieții populare românești, mișcare condusă de N i c. I o r g a, au fost elevii lui, ai lui I o n M i n c u și ai d-voastre, domnule coleg.

Căci — chemat de S p i r u C. H a r e t să îndepliniți nobila sarcină de îndrumător al viitoarelor generații de arhitecți, ca profesor, împreună cu I o n M i n c u și G r i g. C e r c h e z la Școala Superioară de Arhitectură — ați dat ființă, prin activitatea d-voastre aci, primei catedre de învățământ a arhitecturii românești, catedră dela care ați avut prilejul ca, an după an, prin nouă studii și cercetări, să aprofundați până în cele mai mici amănunte monumentele noastre istorice mai caracteristice și reprezentative și să pătrundeți tot mai adânc în tezaurul atât de bogat și de variat, ca structură și forme, al vechii arte românești. Și e, de sigur, sub

acest raport, o mare, foarte mare pierdere că textul prelegerilor, în continuă prefacere și completare, prin cercetările și studiile de care amintim, prelegeri făcute câteva decenii în șir la Școala superioară, mai apoi Academia de Arhitectură, n'ați apucat să le tipăriți înainte de a fi fost, din nenorocire, distruse, împreună cu biblioteca și prețioasa d-voastre arhivă, de bombardamentele incendiare dela sfârșitul lui August 1944 — bibliotecă și arhivă pe care vă siliți azi — din toate puterile și cu toate mijloacele — să le reconstituiți.

Notorietatea și autoritatea pe care v'ați câștigat-o astfel în cercurile specialiștilor și iubitorilor de artă veche românească v'au adus, în fine, chemarea ca membru în Comisiunea Monumentelor Istorice, unde, de aproape 30 de ani, puneți în serviciul lucrărilor ei bogatele d-voastre cunoștințe speciale, vasta d-voastre experiență tehnică și remarcabilele d-voastre însușiri artistice și unde, în calitate de Președinte al subcomisiunii tehnice, priveghiați, după moartea lui George Balș, cu egală competență și cu înaltă conștiință, la conservarea neștirbită a patrimoniului nostru artistic, de care vă simțiți legat cu toată ființa d-voastre sufletească.

2.

Dar în același timp și paralel cu activitatea de care am vorbit până aci, d-voastră ați desvoltat, în permanență, domnule coleg, dela începutul carierei, sunt acum aproape 50 de ani, activitatea profesiei căreia v'ați dedicat și consacrat tot restul și scopul vieții — activitate de fecundă creație, realizând nenumărate opere caracteristice și originale, foarte puternice, variate și apreciate și din care reiese mai bine și mai evident năzuința d-voastre constantă de a da arhitecturii noastre moderne un caracter tradițional și o culoare locală.

Pentru aceasta, ca toți cei ce au mers în aceeași direcție și au tins către același țel, a trebuit să întreprindeți o lucrare personală, pe cât de dificilă pe atât de delicată, pe care numai un specialist de pregătirea și talentul d-voastre și o fire artistică atât de echilibrată și cu un simț al plasticeii monumentale atât de pronunțat ca al d-voastre, o putea face.

Căci a trebuit, mai întâi, să alegeți, cu tot discernământul necesar, din bogatul repertoriu de forme arhitectonice și ornamentale ale vechilor noastre monumente, elementele permanent valabile și în special pe acele care să poată da naștere la efectele puternice, armonioase și monumentale pe care le urmăreați și le constatăm în opera d-voastre. A trebuit, apoi, să prelucrați aceste elemente potrivit cerințelor și aspirațiilor timpului nostru, să le încadrați în posibilitățile tehnice moderne și să le organizați după principiile pe care vi le-ați însușit în Franța. Dat fiind, în fine, deosebita d-voastre conștiință profesională, simțul înnăscut pentru plastica monumentală și ornamentală și educația clasică primită în cea mai bună școală a vremii, nu ați omis, în executare, nici cel mai mic amănunt, care, prin studiu și aprofundare, să nu participe ca element de artă la efectul de ansamblu, ați urmărit întotdeauna o selectare a materialelor celor mai rezistente și celor mai frumoase și ați izbutit să asociați într'un tot echilibrat și în chipul cel mai fericit, ușurința decorului cu vigoarea structurii.

ICU Cluj / Central University Library Cluj

Nu știu dacă le-am sesizat bine și complet, dar acestea par a fi directivele, normele, aș zice chiar principiile, de care v'ați călăuzit în conceperea și întocmirea operei d-voastre constructive, pe teren. Ele au dat naștere unei arhitecturi personale și originale, cu adânci rădăcini în trecutul nostru și care este în același timp și o expresie credincioasă a cerințelor moderne. E arta pe care o profesăți. E arhitectura d-voastre proprie, domnule coleg, în ale cărei cadre, se înscrie întreaga d-voastre operă. Și anume:

În primul loc, seria de clădiri de caracter monumental, în frunte cu Palatul Ministerului de Lucrări Publice și urmând cu Catedrala din Galați, Palatul Administrativ din Craiova, Palatul Navigației fluviale din Galați, Palatul de Justiție din Botoșani, Palatul Societății Politehnice din București, Palatul Băncii Marmorosch-Blank, Gara fluvială din Giurgiu, toate de o impresionantă monumentalitate și înfățișare. La ele s'ar putea adăuga și cele rămase în stare de proiect, cum este Palatul Municipal al Capitalei, a cărui machetă, păstrată azi la Ateneul Român, e făcută după planurile la care ați lucrat

cu pasiune peste un sfert de veac, planuri apreciate, cu mari elogii, de către emeriții experți străini chemați să se pronunțe asupra valorii acestei impunătoare lucrări. Echilibrul maselor cu puternică siluetă, jocul viguros al plinurilor și golurilor, cum și înfățișarea spațiilor de mari proporții, fac din aceste impunătoare edificii unele din operele cele mai reprezentative și caracteristice ale epocii noastre.

În al doilea loc, sunt clădirile private, particulare, prin care ați dovedit că se poate prea bine crea o arhitectură civilă cu caracter național care să satisfacă în totul cerințele vieții moderne: lumină, igienă și confort. Casele Oprea Soare din București, cele ale lui Vintilă Brătianu dela București și Mihăiești, Ion I. C. Brătianu dela București și Florica, Dr. Cyru Iliescu din Parcul Ioanid, Clădirile Funcționarilor Direcției de Poduri și Șosele din Sinaia, Locuințele Funcționarilor Vamali din Predeal au aceleași calități ca și cele dintâi și dau, nu numai în exterior, ci și în interior, prin boltirile, dispozițiunile originale și decorațiunile lor, o deosebită înfățișare plastică formelor noastre tradiționale, ce păreau mai înainte sortite să se irosească numai în efecte mărunte.

Așa fiind, nu e de mirare că în modul cel mai firesc, desemnat de caracterul monumental al întregii d-voastre opere, ați fost arhitectul căruia i-a revenit onoarea de a realiza monumentul care simbolizează îndeplinirea aspirațiunilor noastre naționale — Arcul de triumf dela intrarea din spre Nord, din spre Alba Iulia, a Capitalei. Durat în granit, marmură și piatră indigenă, în care timpul își va roade dinții fără a-l știrbi, el este și va rămânea imaginea nepieritoare a luptei pe care ați dat-o pentru a turna în forme nouă vechea noastră artă.

Aceeași constantă preocupare de a reînvia în realizări nouă bogatul nostru trecut și de a îmbina formele tradiționale nu numai cu sensibilitatea, dar și cu tehnica modernă, se desprinde și din ultima d-voastre lucrare — o comunicare făcută aci, la Academia noastră: *Biserici nouă după cutremur*, în care ați dat proiecte de construcții religioase, pornind dela cea mai modestă biserică de sat și mergând până la cea mai monumentală catedrală, proiecte ce nu așteaptă decât

prilejul de a fi realizate, spre a face dovadă că betonul armat poate fi pus în slujba unor realizări cu totul nouă, care să dea formelor tradiționale proporții monumentale, iar clădirilor ca atare o soliditate care să reziste efectelor distrugătoare ale cutremurelor ce, în regiunea aceasta a noastră, s'au dovedit a fi periodice.

Aceasta este, în linii generale, opera d-voastre de creație și realizări constructive ce se poate înscrie în cadrul unei arhitecturi tradiționale. Căci, arhitect de educație clasică, vechiu elev al Școlii de la Paris, d-voastră n'ați uitat de arta premergătorilor apuseni, când vi s'au cerut ori când nevoile de ambianță monumentală v'au impus clădiri în stilul clasic, cum este Palatul Școlii Române din Roma, apoi Casinoul din Sinaia, clădirile mari din portul Constanța și acel splendid Palat al Facultății de Drept din București, singurul realizat din complexul vast de clădiri al Cetății universitare cu proiectele căreia ați fost însărcinat și pe care le-ați executat.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

3.

Luată și privită în total, opera d-voastre, prin care s'a imprimat arhitecturii noastre moderne un caracter tradiționalist, este poate cea mai impunătoare și caracteristică din România. Dar, după cum ați arătat și în vorbirea d-voastre, pe aceeași arenă și în același spirit, alături și împreună cu d-voastră, au lucrat cei mai mulți din confracții d-voastre în profesie, reprezentanți eminenți azi ai aceluiași curent de adaptare la tehnica timpului a vechii arte românești, în scopul creării unui stil propriu, național¹, — curent a cărui cea dintâi și mai expresivă manifestare și afirmare a fost, se știe, Expoziția jubilară din 1906, în care pavilioanele oficiale și parte din cele particulare au fost construite într'un asemenea stil.

E stilul, numit, de atunci încolo, *românesc*, în care s'au construit mai toate clădirile publice și multe din cele private în perioada premergătoare și cea imediat următoare războiului nostru de întregire. Faptul că însăși Catedrala de la Alba-Iulia, cu clădirile dimprejur, în formă de veche mănăstire brâncovenească, catedrală în care s'a încoronat primul Rege

al României mari, a fost construită în același stil, arată cât de mult s'a impus și generalizat el. Aceasta datorită și spiritului ce a domnit în mijlocul Societății Arhitecților Români, din care au făcut parte mai toți arhitecții de frunte ai țării din cei 50—60 de ani din urmă și despre care ați scris, ca Președinte, aceste frumoase cuvinte: « Aci, în cuibul frământat de vrednice neodihne, care a fost o jumătate de veac Societatea Arhitecților Români, deosebim grija permanentă a conducătorilor de a dărui vieții românești o artă națională, reîndătinată cu proștețime din suflul unui glorios trecut, bogat de reînnoiri ».

Intr'adevăr, este de ajuns să răsfoiască cineva prețioasa monografie a semicentenarului acestei Societăți ca să-și dea seama, din expunerile ce s'au publicat și din numeroasele și frumoasele ilustrații ce le însoțesc, de marea extindere pe care clădirile în stil românesc au luat-o în țara noastră și totodată de impozanta operă constructivă, pe care au săvârșit-o arhitecții noștri în cei cincizeci de ani de existență a Societății lor, ani al căror început coincide cu vremea când arhitecți străini la care mai înainte se făcea apel pentru construirea clădirilor noastre publice și chiar private au fost înlocuiți, cu deplin succes, de cei ai noștri, indigeni, la fel de bine înzestrați și pregătiți în Școalele Apusului ori numai în cele ale noastre.

Este o adevărată delectare a ochiului și a sufletului pentru cel ce privește imaginile zecilor și sutelor de splendide și monumentale clădiri, — începând cu acea clasică fostă Universitate a Capitalei și sfârșind cu acele minunate sanatorii moderne din toate provinciile țării, — cu toate opere ale arhitecților noștri, spre a constata ce grandioasă lucrare, în domeniul arhitecturii, s'a îndeplinit în România, ce aport însemnat constituie această lucrare în evoluția culturii noastre contemporane și pe ce culmi poate fi dusă această cultură la o națiune care cuprinde în sânul său puteri de creație și realizare, de acele de care au dat și dau dovadă arhitecții români. Și dacă regret ceva acum, este că, nici caracterul special și nici timpul limitat al cuvântării mele, nu-mi îngăduie să aduc Corpului nostru de arhitecți, care, în ultima jumă-

tate de veac, au năzuit și au izbutit a da artei lor caracter național, decât un omagiu colectiv, deși la atâția din ei li s'ar cuveni binemeritate elogii personale.

4.

Dar evoluția stilului românesc în arhitectura noastră a fost oarecum întârziată de curentul arhitecturii moderniste, care a pătruns, curând după primul războiu mondial și la noi, cu toate că condițiile și necesitățile ce i-au dat naștere în Apus nu erau și nu sunt, toate, aceleași, în România. Cu deosebire, în deceniul premergător celui al doilea războiu mondial, blocuri, tot mai mari și mai numeroase, s'au construit și se construiesc în Capitală și în centrele urbane mai populate ale țării. Ca la orice lucru de import, de modă și servilă imitațiune, s'au produs exagerări pe care nu le întâlnim în țările cu o mai încheată și respectată tradiție arhitecturală, unde acest curent modernist de asemenea a pătruns, dar unde el a căpătat o notă originală, locală, care îl diferențiază de cel din alte țări sau din alte regiuni.

Introdus ca o modă de arhitecți formați în mediul în care s'a produs în Apus, noul curent nu v'a câștigat și nu vă putea câștiga, pentrucă, de când v'ați întors acasă dela studiile făcute în străinătate, v'ați fixat o concepție cu privire la caracterul ce trebuia să îmbrace arhitectura noastră modernă, pe care ați urmărit-o cu stăruință și credință și în care ați creat și realizat întreaga d-voastră operă de arhitectură. Și nu vă putea câștiga și pentru motivul că, legat sufletește atât de tare, de intim, cu pământul și oamenii acestei țări și cu trecutul ei, d-voastră nu puteați părăsi, cu ușurința celor ce nu aveau ori nu-și mai simțeau această legătură — o acțiune pe care conștiința și simțământul vi-o impuneau ca o necesitate a vieții noastre culturale și naționale. Căci, fără a fi fost un militant sgomotos, d-voastră ați stat, sub acest raport, mereu alături de marele luptător al ideii naționale în viața culturală și spirituală a neamului — alături de N i c. I o r g a.

În aceasta zace de altfel și apropierea ce se poate face între d-voastră și acel în locul căruia ați fost chemat în Academie. Căci, dacă *Liviu Rebreanu* nu ar fi fost stăpânit așa de puternic de simțământul legăturii sale sufletești, indisolubile, cu solul și oamenii aceștia ai noștri, el ar fi dat cu tot talentul, cu tot geniul lui literar, opere de sigur foarte cetite, apreciate și elogiare de contemporani, dar care s'ar fi îngropat odată cu dispariția sa. El nu ne-ar fi dat pe acel admirabil « *Ion* », simbol fanatic al legăturii plugarului român de ogorul său și nici acea minunată frescă a societății românești dela începutul secolului prezent și a dramaticelor evenimente din 1907, care se cheamă « *Răscoala* » — opere prin care *Liviu Rebreanu* va dăinui de-a-pururi în literatura română.

La fel și d-voastră ne-ați fi dat prea frumoase și admirate construcții moderniste, care v'ar fi adus căutarea și prețuirea celor ce se încântă și se lasă ușor ademeniți de orice modă nouă, dar care ar fi dispărut, cu timpul, în mulțimea celor asemenea lor. Nu ne-ați fi dat acele monumentale și caracteristice clădiri publice și private de care am vorbit mai înainte și prin care ați imprimat arhitecturii noastre moderne un sens și un caracter tradițional, — stilul românesc ce va rămânea legat pentru totdeauna de numele d-voastre. Și cum pentru a ajunge aci, a trebuit să luptați, nu numai cu adversitățile firești, dar și cu adversari dela care era de așteptat o altă înțelegere, o altă atitudine, față de nobilul d-voastre ideal artistic, puteți avea satisfacția de a fi învins.

Căci, deși trăim vremuri de mari și neprevăzute prefaceri în toate domeniile vieții materiale și spirituale, publice și private, totuși în materie de artă arhitecturală există o indicație. E reacțiunea ce a început să se producă la marea noastră vecină din Răsărit, Uniunea Sovietică. În adevăr, curentul modernist în arhitectură a pătruns și aci de bună vreme și s'a întins foarte mult, având ca exponenți arhitecți și artiști de renume. În timpul din urmă un reviriment se manifestă însă pentru o arhitectură care să aibă la bază tradiția, specificul fiecărei regiuni componente a Continentului U.R.S.S. — regiuni, se știe, așa de deosebite prin alcătuirea

lor etnică, dezvoltarea lor istorică, viața lor particulară și aspectul lor cultural.

Azi toate orașele și satele distruse de războiu se reclădesc acolo în spiritul doctrinei tradiționaliste. Propovăduitorii acestor idei sunt înșiși fruntașii activi ai Academiei de Arhitectură din U.R.S.S. dintre care unii au conferențiat și la noi cu prilejul studiului ce au întreprins de curând asupra arhitecturii noastre. « Misiunea creatoare a arhitectului modern, — ne spune unul dintre dâșii, — e să exprime în arhitectură individualitatea unui popor, a unei regiuni, a unui oraș, iar nu să o ascundă în dosul unui paravan de beton și de sticlă ». . . Apoi: « operele arhitectonice sunt fapte nu numai ale civilizației materiale, dar și ale culturii spirituale ». Și mai departe: « Ni se propune deseori un tipar arhitectonic lipsit de individualitate și care ar oglindi cele mai progresiste idei ale omenirii, dar care e lipsit în fond de rădăcini adânci și de temelie atât în popor cât și în civilizația acestuia ».

Conduc de aceleași idei profesorul academician Arkine ne spune concis și lămurit: « Arhitectura noastră nu vrea să renunțe la genealogia ei magnifică ». . . « Cea mai bună ilustrare a acestei teze, — adaugă profesorul, — o prezintă creațiunile arhitecturii românești. . . Am făcut cunoștință cu aceste capodopere ale artei poporului român cu cel mai mare interes și cu profund respect ».

Dar și în alte țări la care experiența și moda arhitecturii zise moderniste au fost tot așa de întinse ca și în Uniunea Sovietică, ne vine ecoul unui reviriment similar. În cadrul unei astfel de atitudini se înscrie măsura luată în acest an de Guvernul francez de a pune la dispoziția arhitecților, chemați să reconstruiască regiunile distruse de războiu, a unui « corpus » normativ care să conțină drept izvor principal de inspirație tot ce e document caracteristic valabil al artei tradiționale locale, împărțit pe state, orașe și regiuni.

Așa fiind, nu ne îndoim că o atare redresare și trezire se va produce și la noi. Căci, modele, ca toate modele, sunt trecătoare, — iar permanent în viața națiunilor e numai specificul lor, specific, care, în ce privește Țările Române, s'a manifestat, în trecut, cu deosebire în arhitectură și în arta

noastră veche. Atunci opera a cărei evoluție a fost oarecum întârziată de ultimul curent al arhitecturii moderniste, opera vieții d-voastre și a generațiilor de arhitecți români ce v'au secundat și prin care s'a imprimat arhitecturii noastre contemporane un caracter specific, românesc, va fi reluată cu puteri nouă, cu nou avânt.

Ca cel mai de seamă reprezentant și animator al acestei arhitecturi naționale, d-voastră vă găsiți azi în mijlocul nostru, în această confraternitate a literelor, științelor și artelor, care este Academia Română. Înainte de a fi fost al nostru, d-voastră ați avut firești și îndreptățite recunoașteri. Profesor și mai apoi Rector al Academiei de Arhitectură, laureat al Premiului Național de Arhitectură, membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, Președinte al Societății Arhitecților Români, membru permanent al Comitetului pentru congresele internaționale de Arhitectură, membru al Academiei de Litere și Arte San Luca din Roma și membru până acum câțiva ani de onoare, iar acum activ al Academiei Române, într'unul din locurile anume create și rezervate Artelor, împreună cu George Enescu și George Petrașcu.

Alegerea d-voastre în acest loc a fost, pentru noi, nu numai consacrarea unei opere personale, ci, în același timp, un omagiu adus artei arhitecturale române în genere, a cărei contribuțiune la propășirea și înălțarea culturii noastre naționale se cuvenea a fi astfel relevată. Natural, la aceasta s'a adaus coeficientul personalității d-voastre, în care se găsesc întrunite și armonizate însușiri, ce v'au făcut de bună vreme apreciat și prețuit în sânul intelectualității românești.

Căci, având norocul să vă bucurați, dela început, dela întorcerea d-voastre dela studiile făcute în străinătate, de simpatia și amicitia lui Delavrancea, ați ajuns, de tânăr, de foarte tânăr, în societatea și intimitatea marilor săi prieteni — Grigorescu, Caragiale, Vlahuță, cum și a distinșilor literați și artiști dela Cercul, așa de select, al Literaturii și Artei Române, din care ați făcut parte și cu care ați colaborat.

V'ați raliat apoi la mișcarea de reînnoire a vieții noastre culturale și naționale, tot prin literatură și artă, a lui Nicolae Iorga, căreia i-ați fost și rămas statornic și credincios până acum, când, în plină încă vigoare spirituală și elan artistic, cu autoritatea și prestigiul de nimeni contestat în specialitatea, profesiunea d-voastre, sunteți chemat să mai aduceți încă frumoase și prețioase servicii artei căreia v'ați închinat rostul vieții, ca și scopurilor și năzuințelor pe care le urmărește instituțiunea noastră în vieța culturală a neamului.

Iată de ce v'am primit cu atâta simpatie și încredere în Academia Română și de ce, acum, când vă faceți intrarea solemnă sub această cupolă vă întâmpinăm, din toată inima, cu salutarea de « Fiți bine venit! ».